

Karasszon Dénes

Az orvostörténész Elekes György emlékezete

Sárospatak művelődéstörténeti jelentőségéről többen megemlékeztek, gondosan összegyűjtve a Múzsák lakóhelyének a reformáció oktatás-nevelési módszerei segítségével a tudományok és a művészetek terén elért nagyszerű eredményeit. A gazdag történelmi múltú Sárospatakon működő, valamint iskolánk neveltjei-ből lett hírességek között büszkén olvassuk egyházunk, vallásunk, a filozófia, a teológia, a pedagógia, a jogtudomány, a történetírás, az irodalom- és nyelvtudomány, a zenetudomány, a szépirodalom, a képzőművészetek és a könyvnyomtatás kimagasló művelőinek nevét. Az „Áldott Orvos” követőinek: az orvosoknak, egyáltalán az orvostudomány szerepének és jelentőségének említése – jóllehet az indulásakor (1531) még csupán triviális iskolát éppen egy orvosdoktor: Balsaráti Vítus János fejlesztette a lelkészképzés jogával is felruházott Collegiummá (1550) – sajnálatosan háttérbe szorult. Érdekes azonban megemlíteni, hogy pataki tartózkodása idején Comenius már felvetette egy – a teológia és jogtudomány oktatása mellett bölcsészeti és orvostudományi fakultással kiegészített és ezáltal teljessé tett – négy karú protestáns egyetem létrehozásának eszméjét. A körülmények szerencsétlen alakulása ezt nem tette lehetővé, de az orvostudomány számos kiváló növendék magasra ívelő pályafutásával mégis hírnevet nyert Patakon. Ennek bemutatására kínál alkalmat a 100 évvel ezelőtt született és a hazai orvostörténetírás terén kimagasló érdemeket szerzett Elekes György (1905-1977) emlékének felidézése.

Elekes György Sárospatakon, a mai Kazinczy utca 40. szám alatti ún. „Bertalanházban” született 1905. március 10-én. Édesapja Elekes Imre középiskolai tanár, gimnáziumi és közigazgató, aki egyúttal a Klebelsberg Kunó segítségével létrehozott Angol Internátus megszervezője és első igazgatója is volt. A fiú – családi (nagyatyai) hagyományokat követve – az orvosi pályát választotta. A budapesti tudományegyetem orvosi karán – ahol Lenhossék Mihály (anatómia), Farkas Géza (fiziológia), Buday Kálmán (kórbonctan), Korányi Sándor (belgyógyászat), Preisz Hugó (kórtan, bakteriológia), Schaffer Károly (ideg- és elmegyógyászat) és más neves professzorok vezetésével sajátította el a gyógyítás tudományának ismereteit – avatták orvosdoktorrá 1931-ben, ám „Patak vonzásában” a főváros helyett inkább a „Kálvinista Rómában” képzelte el jövőjét: a debreceni egyetem 1918-ban megnyitott orvosi kara Fonet Béla professzor által vezetett I. sz. Belgyógyászati Klinikájának állományába lépett. Egyetemi tanársegédként, belgyógyász szakorvosi vizsgájának letétele után röntgenológiával foglalkozott, oly eredményesen, hogy a röntgendiagnosztika egyetemi magántanárává képesítették. E tárgykörből írt egyik tanulmánya nevét külföldön is ismertté tette.

Asklepeios (Aesculapius) gyermekei, az ars medica avatottjai – tudjuk – szoros kapcsolatban állnak a Múzsákkal; hát még, ha a szülőföldjük is közös! Elekes Györgyöt a történetírás múzsája, Clio szemelte ki magának, annyira, hogy a hazánkban akkor még kevesek által művelt orvostörténetírásra, azon belül is Sárospatak orvostörténeti emlékeinek feltárására inspirálta választottját.

Volt miről írnia, hiszen országunk első iskolaorvosa, Tóth-Pápay Mihály (1754-1831), a Sárospataki Kollégium tanár-orvosa itt készítette el az első iskolaorvosi jelentést (1794); ugyanabban az évben világi gyógyszerár nyílt a városban, és látta el gyógyszerekkel a Kollégium diákjait. Patakról indult el a protestáns iskolákban kötelezővé tett iskolai egészségtan-tanítás; itt nyílt meg országunk első iskolakórháza (1863) és a gimnáziumi egészségnevelési eszmék jegyében egyik első tornaterme, az ún. „testgyakorda” (1860). A nemzet fennmaradásának hármass pillére: a templom, a kórház és az iskola egysége Patakon nyújtott először biztos alapokat a magyar protestáns szellemiség fejlődéséhez.

Elekes György, amikor *A sárospataki főiskola orvostanári és egészségügye* című cikksorozatában 1932-ben feltárta a sárospataki iskolaorvosok működésének, az iskolaegészségügy és iskolai egészségtan-tanítás sárospataki múltjának nemzetfenntartó jelentőségét, egyben emléket állított Soltész János, Raisz Gedeon, Kálniczky József, Kun Zoltán emlékének, akik iskolaorvosként szolgálták a jövő nemzedék egészségfejlesztésének és megtartásának ügyét.

Tévedés volna azt hinnünk, hogy Elekes György – illetve ahogy orvostörténeti tanulmányaiban nevezte magát: diósadi Elekes György dr. – csak Sárospatakra összpontosította mediko-históriai érdeklődését. Az *orvostörténelem tanítása Magyarországon* (1937); *Iskolaorvostörténeti adatok a XVIII. századból* (1937); *Orvostörténeti múzeumot Debrecennek* (1937); *Dr. Szentgyörgyi József debreceni orvos (1765-1832) élete és orvosi levelei* (1937); *Adatok az iskolaorvosi intézmény fejlődéséhez* (1938); *Teendők a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében* (1938); *Adatok a budai sebészek vizsgájához* (1938); *Orvostörténeti vonatkozások Szent István idejében* (1939); *A táblabíróvilág orvosai* (1939); *Professzor Hatvani receptjei a debreceni diákok részére* (1940); *A Debreceni Kollégium orvostanári és egészségügye* (1942); *Wesprémi Istvánról* (1942); *Az orvostörténetírás története Erdélyben* (1942); *Adatok a nagyerdei fürdő történetéhez* (1944) című írásai tanúsítják elkötelezettségét a magyar nemzeti orvostörténetírás iránt.

Írt – az itt fontosabbnak tartott felsoroltakon kívül – ismertetőket orvostörténeti tárgyú könyvekről, összejövetelekről; a hazai orvosi művelődés és művészetek ápolásának ügyét szem előtt tartva megírta a Medikus Zenekar 1920-1930 közötti tevékenységének történetét (1930). Szorgalmas szakirodalmi működésének fénypontja mégis hazánk első *Orvostörténelem* című szaklapjának megindítása Debrecenben, amelyet főszerkesztőként jegyzett. A lap ugyan csupán melléklete volt a Debreceni Orvos Egyesület *Orvosok és Gyógyszerészek Lapja* címmel 1930-tól megjelenő hivatalos orgánumának, de ez csak címlapjának fejtetőből derült ki, mert a „melléklet” saját címlappal és önálló oldalakkal rendelkezett. A nagyszerű kezdeményezés, amely évekkal előzte meg az *Orvostörténeti*

Könyvtár Közleményei és az *Orvosi Hetilap* „Horus” rovatát, sajnos, tisztavirág életűnek bizonyult. Ez azonban nem a főszerkesztőnek, nem is az érdeklődés hiányának volt a következménye, hanem a II. világháború idején hozott kártékony sajtótörvény fojtotta meg csírájában első orvostörténeti szaklapunkat.

Elekes György csapásként élte meg *Orvostörténelem* című lapjának betiltását, *Teendők a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében* című tanulmányában lefektetett reményei szertefoszlását. Budapestre költözött és az OTI orvosaként működött, de kedveszegetten. A II. világháborúban katonarvosként szolgált; megfáradtan hazatérve az akkori Vöröskereszt Kórházban, majd üzemorvosként, végül SZTK főorvosként tett eleget orvosi hivatásának. Kissé felélénkült, ami-kor az Országos Orvostörténeti Könyvtár és a Magyar Orvostörténelmi Társaság megalakult, és megindult folyóiratuk, *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei*. Csekély elégtételként az elsők között vehette át a magyar orvostörténetírás terén szerzett érdemekért kapható legmagasabb kitüntetést, a Wesszprémi Emlékérmet, de régi, lendületes munkakedve már a múlté volt. Csendsben hunyt el Budapesten, 72 éves korában, 1977. június 28-án.

Elekes Györgyről írott megemlékezésünk teljességéhez hozzátartozik, ha az eddig leírtakat kiegészítjük a Sárospataki Református Főiskola Iskolakórháza további sorsának áttekintésével, majd történelmi tanulságok levonásával.

Országunk első iskolakórháza 1864-ben 30 beteg diákot részesített ápolásban. „*Itt a rend, tisztaság és lelkiösmeretes felügyelet ellen nem lehetett panasza senkinek*” – írta „Hivatalos tudósításában” a Főiskola akkori igazgatója, Antalfi János. Hamarosan örvendetes fejlődés indult meg: a kórház 1873-ban önálló épületbe költözött, 1893-ban pedig új kórteremmel bővült. Nem sokkal később bekapcsolták a telefont (1890) és a vízvezetékét, és ápolónővér is költözött a házba (1900). 1927-ben új épületet emeltek a kórház számára orvosi rendelővel, várószobával, házi gyógyszerárral és négy kórteremben összesen 24 ágygal. Három évvel később, 1930-ban modern járványkórházzal egészült ki az intézmény a fertőző, illetve fertőző-gyanús betegek elkülönítése, megfigyelése és ápolása céljából. Az iskolaorvos, aki egyben sportorvos is volt, kötelességszerűen végezte a tanulók rendszeres egészségvizsgálatát. Az iskolakórházban, ahol minden nap volt orvosi rendelés, és ahol a diákok ingyenes fogászati kezelésben is részesültek 1938-ban 342, 1939-ben 359, 1940-ben 201 fekvő beteget gyógyítottak, illetve ápoltak.

Patakon a betegápolás és gyógyítás mellett egyre nagyobb jelentőségre emelkedett az egészségnevelés: a már említett egészségtan-tanítás (1839) bevezetése, tornaterem építése és felszerelése (1856) után 1859-ben „Konviktus” („Tápiintézet”) szolgálta a tanulói ifjúság szakszerűen összeállított étkeztetését; 1867-ben sportpálya, 1868-ban uszoda nyújtott lehetőséget a sportolásra. Mindezek tanúsítják, hogy a Sárospataki Református Főiskola iskolakórháza, egészségtan-tanítása és egészségnevelése hazánk orvostörténetében is megkülönböztetett figyelmet érdemel. Az említettek nemzetmentő jelentőségét ismerte fel Elekes György, a pataki iskola neveltje, amikor egyik tanulmányában Szent István királyunk korának orvostörténelmi jelentőségét világította meg. Államalkotó

királyunk ugyanis az egyházi ceremóniákban kimerülő bizánci (görögkeleti) egyházzal szakítva bencés szerzeteseket hívott hazánkba. Szent Benedek papjairól tudnunk kell, pap-orvosok voltak, akik kolostoraikban gyógyítottak, kertjeikben gyógyfüveket termesztettek, és orvosságaikat a kolostorokban létrehozott gyógyszerárakban forgalomba hozták. Az értelmetlen kalandozások csatáiban kivérzett, létszámában megfogyatkozott, egészségtelen körülmények között élő, járványos betegségek által tovább tizedelt magyarságot a kihalástól mentették meg a szerzetesek, akik iskolákkal és mezőgazdasági-állattenyésztési munkára neveléssel is segítették lakosságunkat az egészséges életmódhoz és művelődéshez.

Templom, kórház, iskola – ezek a nemzet fennmaradásának zálogai. A II. világháború utáni „társadalmi átalakulás” ezeket a pilléreket kezdte döngetni. Az államosítás – sokáig úgy látszott – eltörli, vagy legalábbis elszigeteli a híres „Bodrog-parti Athént”, megfosztja protestáns szellemi központi jellegétől, és egyszerű körzeti iskolává süllyeszti. A vallásellenes irányzat a teológiai akadémiát és a „nyugati” orientációjú Angol Internátust megszüntette, de felszámolta az iskolakórházat és az egészségtan-tanítást is. A „burzsoá nyugati sportokat”, mint a teniszt és az evezést ugyancsak kiátkozták; a múltunk eltörlésén fáradozó oktatáspolitikát az európai szellemiségű protestáns sárospataki iskola-rendszert feledésre ítélte. Ne csodáljuk, ha ezt látva Elekes Györgyön úrrá lett a letargia; lelkiállapotának kialakulására demográfiai mutatóink jelzései világos magyarázattal szolgálnak.

A múlt ismeretéből tanulságokat kell levonnunk a jövő építéséhez. Egyházunk jogainak, vallásunk szabad gyakorlásának védelme, iskolánk megtartása az egye-sült Európában is jogunk és alapvetően fontos kötelességünk. Ennél azonban tovább kell lépnünk. Az állam ugyanis napjainkban fokozatosan kivonul az iskolák, kórházak, egyetemek fenntartásából. Akkor gondolunk helyesen a jövőre, ha a „templom, iskola, kórház” hármas egysége nemzetfenntartó feladatainak elérésére szolgáló lehetőségeket felvázoljuk, és az ehhez szükséges eszközöket lépésről lépésre megteremtjük. A jövő építését a középiskolákban kell kezdeni, ezért a természettudományos ismeretek keretei között az egészségtan oktatására, a protestáns ifjak orvosi pályára felkészítésére, illetve irányítására az eddigieknél nagyobb figyelmet kell fordítanunk. Ha ez megvalósul, akkor Elekes György nem élt hiába!

